

การศึกษากระบวนการออกแบบเพื่อการพัฒนาและอนุรักษ์ย่านไชน่าทาวน์: กรณีศึกษาชุมชนเวียงนครเขม

The Study of the Design Process for Development and Conservation of China Town District: A Case Study of Weangnakonkasem Community

ปรัชญา ลือชาจรassin

Prachya Luechajarassin

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ สถาบันอาศรมศิลป์ กรุงเทพมหานคร 10150

Faculty of Architecture, Arsom Silp Institute of the Arts, Bangkok, 10150, Thailand

E-mail: prachya.arsomsilp@gmail.com

บทคัดย่อ

จากการพัฒนาระบบขนส่งสาธารณะของเมืองเป็นระบบรางและมีโครงการรถไฟฟ้าใต้ดินตัดผ่านเข้าสู่ใจกลางกรุงเทพมหานครส่งผลให้ย่านไชน่าทาวน์ ย่านการค้าเก่าแก่ของกรุงเทพมหานครต้องได้รับผลกระทบจากการพัฒนาดังกล่าว กรณีที่เกิดขึ้นคือเวียงนครเขม เมื่อเส้นทางรถไฟฟ้าสายสีน้ำเงินตัดผ่านบริเวณวังบูรพา ผลที่ตามมาคือเจ้าของที่ดินตัดสินใจขายที่ดินบริเวณเวียงนครเขม เนื่องจากที่ดินอยู่ในบริเวณรัศมี 500 เมตร โดยรอบสถานี ซึ่งเป็นบริเวณที่ได้รับ การสนับสนุนให้มีการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจอย่างเข้มข้น เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นส่งผลให้เกิดความรู้สึกขัดแย้งต่อผู้ที่อยู่อาศัยในเวียงนครเขม เนื่องจากพื้นที่บริเวณนี้เป็นย่านการค้าเก่าแก่ที่คนจีนมาบุกเบิกตั้งถิ่นฐานทำมาหากินกันมาอย่างน้อย 4 ชั่วอายุคน ส่งผลให้ผู้อยู่อาศัยในเวียงนครเขมรวมกลุ่มกันเพื่อขอซื้อที่ดินจากเจ้าของเดิมและร่วมกันหาแนวทางการพัฒนาที่ดินผืนนี้เพื่อให้เป็นแหล่งทำมาหากินที่ตามแบบอย่างของบรรพชนที่ได้สร้างไว้พร้อมเป็นสถานที่เพื่อการสืบสานมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนให้อยู่คู่กับกรุงเทพมหานครต่อไป งานวิจัยชิ้นนี้เป็นงานวิจัยเชิงปฏิบัติการที่มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษากระบวนการออกแบบการพัฒนาที่ดินที่ยังคงรักษาคุณค่าความเป็นชุมชนเวียงนครเขม ด้วยกระบวนการมีส่วนร่วม ผู้วิจัยใช้วัฒนธรรมประเพณี การศึกษาดูงานและการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เป็นเครื่องมือในการดำเนินงานร่วมกับชุมชน โดยเริ่มต้นจากการระดมความคิดของชุมชน และเก็บรวบรวมข้อมูล วิเคราะห์ปัญหา หาแนวทางแก้ไขจนนำไปสู่กระบวนการออกแบบพัฒนาพื้นที่ ในระหว่างการทำงานร่วมกับชุมชนเวียงนครเขมปรากฏว่า ที่ดินได้ถูกขายให้กับเจ้าของรายใหม่ ทำให้แผนการพัฒนาแบบการปรับปรุงที่ดินของชุมชนเวียงนครเขมต้องหยุดชะงักลงไม่สามารถนำไปใช้ได้ตามวัตถุประสงค์ อย่างไรก็ตามผู้วิจัยได้มีโอกาสนำเสนอแบบที่ได้ดำเนินการไปแล้วเบื้องต้นต่อชุมชนเพื่อรับฟังความคิดเห็นและสรุปข้อค้นพบที่สำคัญของการพัฒนาและการอนุรักษ์ชุมชนเวียงนครเขมได้ดังนี้ คือ 1) อัตลักษณ์และความสำคัญของชุมชนย่านเมืองเก่าที่มีต่อจิตวิญญาณของเมือง 2) ปัจจัยสำคัญต่อผลสำเร็จของโครงการ 3) กระบวนการที่สำคัญและวิธีดำเนินโครงการที่ก่อให้เกิดผลสำเร็จของโครงการ

Abstract

The development of public transportation in urban areas to the rail system and the construction project of subway through the center of Bangkok have created an adverse impact to Chinatown, the old commercial areas of Bangkok. Weangnakonkasem Community is one of the examples of the areas receiving the impact. The construction of MRT-blue line through Wang Burapha areas caused the landlord to have an idea to sell

the land in Weangnakonkasem since the area is within 500 m from the MRT station, and so receive an encouragement for intense economic development. This idea caused the conflict between landlord and leaseholders living in Weangnakonkasem since this area is an old commercial area where Chinese people have settled down and inhabited for at least four generations. To conserve the place where their ancestors have started and pass on their culture to the next generation, the inhabitants in Weangnakonkasem have aggregated the money and requested to buy the land from the landlord, and discussed within the community to find the way to develop the land. This research is an action research having an objective to study the design procedure for land development that can retain the cultural value of Weangnakonkasem Community using participatory process. The researcher used culture, study visit and knowledge exchange as the tools to work with the community. The project started by brainstorming the ideas from community, aggregating information, analyzing the problems, finding the solution which finally leading to the procedure for land development design. However, while researcher was working together with Weangnakonkasem Community, the land has been sold to the new landlord. Consequently, the land development plan of Weangnakonkasem Community needed to be stopped without a chance to achieve the objective. The researcher had a chance to present the initial development design to the community, listen to their opinions and obtain a conclusion. The important issues toward the development and conservation of Weangnakonkasem Community that have been found are: (1) the identity and the importance of old town community toward the spirit of the city, (2) the important factors for the success of the project, and (3) the important process and project procedure that can lead to the success of the project.

คำสำคัญ (Keywords)

ชุมชนเวียงนครเขษม (Weangnakonkasem Community)

การพัฒนาเพื่อการอนุรักษ์ (Development for Conservation)

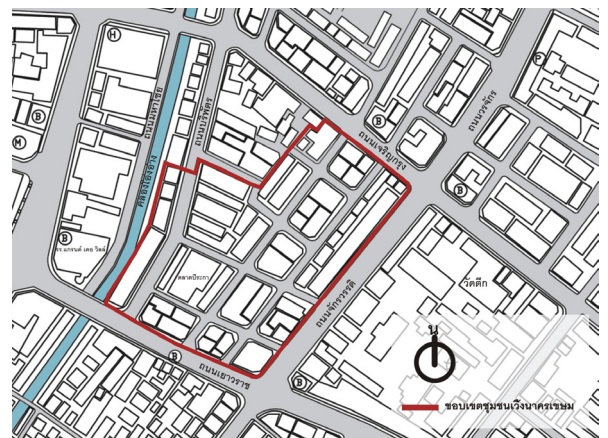
กระบวนการออกแบบอย่างมีส่วนร่วม (Participatory Process Design)

1. บทนำ: การพัฒนาสู่ปัญหาการไล่รื้อชุมชน

ย่านไชน่าทาวน์ กรุงเทพฯ ย่านพาณิชย์กรรมเก่าบริเวณใจกลางเมือง ปัจจุบันเป็นบริเวณที่มีราคาที่ดินสูงทำให้เกิดการตัดแปลงเพื่อใช้ในเชิงพาณิชย์กรรมมากขึ้น มีการจราจรและมีประชากรที่เข้ามาใช้พื้นที่อย่างหนาแน่น จึงเกิดทั้งปัญหาต่าง ๆ ตามมา ได้แก่ ปัญหาอาคารเก่าทรุดโทรม ปัญหามลพิษและสิ่งแวดล้อม ปัญหาการใช้ที่ดิน ซึ่งส่งผลกระทบต่อคุณค่าของย่านและคุณภาพชีวิตของการอยู่อาศัยของชุมชนเก่า (Issarathammanoon, 2002) เนื่องจากระบบสาธารณูปโภคที่เป็นโครงสร้างเก่าของย่านไม่เพียงพอต่อการขยายตัวรวดเร็ว หากแต่เพราะศักยภาพในเชิงเศรษฐกิจของย่านไชน่าทาวน์ (Srichuae, 1997) ยังคงมีความสำคัญในการเป็นแหล่งรวบรวมและกระจายสินค้า อันเนื่องมาจากศักยภาพของทำเลที่ตั้งที่อยู่ในเขตศูนย์กลางเมือง รวมทั้งมีทุนทางวัฒนธรรม และประวัติศาสตร์ที่รองรับธุรกิจการท่องเที่ยวและสร้างรายได้ให้กับพื้นที่อย่างมหาศาล (Kraiwaas, 1995) จากศักยภาพและปัญหาดังกล่าว จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่ควรจะต้องทำการศึกษาวិธีการและรูปแบบแนวทางในการพัฒนาปรับปรุงพื้นที่เพื่อให้มีระบบโครงสร้างพื้นฐานมีประสิทธิภาพรองรับการใช้งานและคงรักษาคุณค่าของย่านเก่าในเขตเมืองชั้นในได้ (Bunyapavit, 2009) จากแผนนโยบายการพัฒนาของกรุงเทพมหานคร และการปรับปรุงระบบขนส่งสาธารณะของเมือง (รฟม.) จะเริ่มเปิดใช้ในปี พ.ศ. 2559 ถือเป็นการแก้ไขจุดอ่อนในเรื่องการเข้าถึงพื้นที่ซึ่งเป็นปัญหาสำคัญของย่านไชน่าทาวน์ (Kangwanpoom, 2014, pp. 21-36) และสามารถเพิ่มศักยภาพของพื้นที่ให้ดีขึ้นได้ในขณะเดียวกับการให้สิทธิการพัฒนาที่เพิ่มขึ้นโดยรอบสถานีรถไฟฟ้า 500 เมตร รวมทั้งการกำหนดให้พื้นที่ไชน่าทาวน์เป็นพื้นที่พาณิชย์กรรม (พ.3) (Thai Urbanism Association, 2009) สามารถสร้างอาคารที่มีขนาดพื้นที่ใช้สอยได้ 7 เท่าของขนาดที่ดิน จะเป็นแรงจูงใจทำให้เจ้าของที่ดินรายใหญ่ มองเห็นผลตอบแทนทางธุรกิจที่สูงขึ้นกว่าการทำธุรกิจให้เช่าพื้นที่ในแบบเดิม ซึ่งนำมาสู่การซื้อขายให้กับนักลงทุนพัฒนาที่ดินรายใหญ่รวมทั้งการปรับเปลี่ยนพัฒนาพื้นที่ของตนเองขึ้นด้วยวิธีการพัฒนาที่มองข้ามคุณค่าในด้านประวัติศาสตร์สังคม และหลงลืมในคุณค่ามรดกทางวัฒนธรรม ทั้งที่จับต้องได้ (Tangible) และจับต้องไม่ได้ (Intangible) วัฒนธรรมวิถีชีวิตของย่าน (Sujchaya, 2009) ที่เมืองชั้นในสะสมทุนทางวัฒนธรรม (Heritage Asset) รวมทั้งชาวชุมชนเดิมที่มีวิถีชีวิตทางสังคมเศรษฐกิจมาแต่ดั้งเดิม เกิดประเด็นสถานการณ์การไล่รื้อหลายพื้นที่ใน

ย่านไชน่าทาวน์ (UNESCO, 2003) ดังเช่น กรณีการประกาศขายชุมชนเวียงนาครเชม นี่คือการสะท้อนปัญหาการไล่รื้อชุมชนดั้งเดิมทำลายรากเหง้าชุมชน ด้วยเหตุที่เจ้าของที่ดินเดิม เห็นประโยชน์ทางธุรกิจและประกาศขายที่ดินชุมชน (Promsakha Na Sakonnakon, 2004)

ชุมชนเวียงนาครเชม แหล่งพักพิงกว่า 200 ปี ของชาวจีนตั้งแต่สมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ แหล่งการค้าเครื่องดนตรี เครื่องมือ เครื่องใช้ที่สำคัญแห่งหนึ่งของย่านไชน่าทาวน์และกรุงเทพมหานคร ภายหลังจากการถูกประกาศขายโดยเจ้าของมรดกที่ดิน ในระหว่างการเจรจาต่อรองชุมชน มีกระบวนการการดำเนินการทั้งการต่อสู้ด้วยการสื่อสารคุณค่าผ่านประเพณีกิจกรรมรวมทั้งมีการหาหรือแนวทางการพัฒนาพื้นที่อย่างมีส่วนร่วมด้วยแนวความคิดสำคัญ คือ การรักษาจิตวิญญาณของชุมชนเวียงนาครเชม เป็นแนวทางการพัฒนาพื้นที่เพื่อการอนุรักษ์ รักษา มรดกของรัตนโกสินทร์ (Armstein, 1969) ให้ชุมชนสามารถอยู่อาศัยและประกอบธุรกิจได้ในพื้นที่เดิมและตอบรับกับวิถีสมัยใหม่ ระบบการค้าแบบใหม่ และคงรักษาทัศนียภาพของความเป็นย่านเก่าที่มีประวัติศาสตร์ต่อเนื่อง

รูปที่ 1 ภาพตำแหน่งขอบเขตชุมชนเวียงนาครเชม

2. การสร้างประเด็นสาธารณะ

จุดเริ่มต้นของการรวมตัวของผู้อยู่อาศัยในชุมชนเวียงนาครเชมเพื่อร่วมกันแก้ไขปัญหา ในเบื้องต้นคือชุมชนได้ระดมเงินทุนจากผู้อยู่อาศัยที่ต้องการอยู่ในเวียงนาครเชมเป็นกองทุน เพื่อเข้าร่วมประมูลซื้อที่ดินเพื่อรักษาชุมชนของตนเอง รวมทั้งได้ดำเนินการขึ้นป้ายเพื่อเรียกร้องให้เจ้าของที่ดินและสังคมได้เข้าใจเจตนารมณ์ของชุมชนที่ต้องการรักษาที่ดินที่ตนได้อยู่อาศัยและทำการค้ามาตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษ

รูปที่ 2 ภาพการขึ้นป้ายเรียกร้องสิทธิของชุมชนเวียงนครเขมร

สถานการณ์ดังกล่าวผู้วิจัยได้ลงพื้นที่ทำการวิจัยโดยใช้เครื่องมือเชิงวัฒนธรรม เพื่อปลุกจิตสำนึกของชุมชนและเผยแพร่คุณค่าของชุมชนแก่สาธารณะ (Bordenave, 1994) รวมทั้งทำการศึกษาระบวนการออกแบบเพื่อการพัฒนาและอนุรักษ์ชุมชนเวียงนครเขมรโดยเลือกใช้แนวคิดทฤษฎีการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) เป็นกรอบแนวคิดให้สอดคล้องกับสถานการณ์ของชุมชนมีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา มีการวางแผน (Plan) การปฏิบัติ (Action) การสังเกต (Observe) การสะท้อนผล (Reflection) ซึ่งผลสะท้อนที่ได้สามารถนำมาใช้ในแต่ละขั้นตอนของการออกแบบได้ โดยกระบวนการเริ่มต้นจากโจทย์ความต้องการและแนวความคิดในการพัฒนาและลงทุนของชุมชนด้วยกระบวนการมีส่วนร่วม โดยแบ่งเป็น 2 ระยะ คือ 1. ปฏิบัติการเพื่อหาแนวทางการออกแบบ 2. ปฏิบัติการออกแบบและการตรวจสอบผลงานการออกแบบ ใช้ระยะเวลาทั้งหมด 10 เดือน (กันยายน 2554 – กรกฎาคม 2555) นับตั้งแต่ชุมชนกำลังเผชิญกับสถานการณ์การประกาศขายที่ดินชุมชนของเจ้าของที่ดินจนถึงการถูกซื้อโดย บริษัท ที่ซีซีเวียงนครเขมร จำกัด

ในกระบวนการระยะที่ 1 นี้ ผู้วิจัยใช้กระบวนการมีส่วนร่วมผ่านเครื่องมือเชิงวัฒนธรรม ด้วยวัตถุประสงค์เพื่อให้คนในชุมชนและสังคมได้รับรู้เรื่องราวและตระหนักถึงคุณค่าจิตวิญญาณของชุมชน เป็นตัวขับเคลื่อนความตระหนักถึงคุณค่าของชุมชนนำไปสู่กระบวนการยกระดับองค์ความรู้ การสร้างเครือข่าย และกระบวนการสรุปแนวความคิดเพื่อใช้ในการออกแบบพื้นที่ชุมชน

2.1 กระบวนการปลุกจิตวิญญาณของชุมชนเวียงนครเขมร

เป็นการใช้เครื่องมือเชิงวัฒนธรรมที่สำคัญเพื่อปลุกจิตสำนึกของชุมชนและเผยแพร่คุณค่าจิตวิญญาณให้สื่อสาธารณะได้รับรู้เข้าใจ ผ่านกิจกรรมการจัดนิทรรศการเล่าเรื่องราวชุมชน จากปฏิบัติการทำให้ชุมชนเห็นความสำคัญของชุมชนที่มีประวัติศาสตร์มายาวนาน ความสำคัญของชุมชนในระดับกรุงเทพมหานคร และความสนใจต่อสถานการณ์ของคนภายนอก สังคมและสื่อสาธารณะเพื่อเป็นการย้ำแนวคิดการรักษาวัฒนธรรม จิตวิญญาณของชุมชนเวียงนครเขมรรวมถึงชุมชนลงมติกำหนดปฏิทินงานประเพณีสำคัญให้ชาวชุมชนร่วมกันสืบสานต่อไป

รูปที่ 3 ภาพการจัดงานไหว้พระจันทร์ ประจำปี 2554

2.2 กระบวนการสร้างเครือข่ายเพื่อการรักษาชุมชนย่านเก่า

ใช้แนวความคิดในการเปิดพื้นที่ชุมชนเวียงนครเขมรให้เป็นพื้นที่กรณีการศึกษา ระดับการพัฒนาที่เหมาะสมต่อพื้นที่ชุมชนในย่านเก่าและสิทธิของชาวชุมชนในพื้นที่ชุมชนจึงกำหนดให้ในการจัดงานเทศกาลไหว้พระจันทร์ มีเวทีเสวนาแลกเปลี่ยนระหว่างนักวิชาการและตัวแทนชุมชน และเชิญสื่อสาธารณะ (ไทยพีบีเอส) บันทึกการถ่ายทอดการเผยแพร่ในประเด็นการพัฒนาเมืองที่ส่งผลกระทบต่อชุมชนในย่านเมืองเก่า ทำให้สังคมเข้าใจสถานการณ์ชุมชนมากขึ้น ชุมชนสามารถต่อยอดและยกระดับองค์ความรู้เรื่องการพัฒนาพื้นที่ชุมชนย่านเก่า เกิดการยื่นจดหมายเพื่อเรียกร้องสิทธิชุมชน การร่วมวงเสวนาในเวทีต่าง ๆ และจากการดำเนินงานเรื่องเครือข่ายอย่างต่อเนื่องของชุมชน เครือข่ายอนุรักษ์ พัทธกษัตริย์สยาม ได้เชิญตัวแทนชุมชนเวียงนครเขมรเข้าร่วมเป็น คณะทำงานกำหนดแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาพื้นที่บริเวณต่อเนื่องกรุงรัตนโกสินทร์ขึ้น ซึ่งประกอบไปด้วยเครือข่ายนักวิชาการ นักวิชาชีพ ชุมชนและหน่วยงานรัฐ รวมทั้งชุมชนเวียงนครเขมรจะเป็นพื้นที่กรณีศึกษาและนำร่อง

รูปที่ 4 ภาพการเข้าร่วมเสวนาของตัวแทนชุมชน

รูปที่ 5 ภาพแสดงการพิจารณาเอกสารแสดงแนวคิดข้อดี-ข้อเสีย แนวคิดการพัฒนาพื้นที่ ชุมชนทั้ง 3 แนวคิดของผู้เข้าร่วมประชุม

ศึกษาการร่าง พรบ.ท้องถิ่นเพื่อให้เป็นการกำหนดหาแนวทางที่เหมาะสมในการพัฒนาย่านเก่าเป็นต้นแบบของการพัฒนาให้กับชุมชนย่านเก่าและเจ้าของที่ดินอีกด้วย จากทั้ง 2 กระบวนการ สามารถนำประเด็นให้สื่อสาธารณะมีความสนใจต้องการทราบแนวความคิดที่เป็นรูปธรรมของการพัฒนาพื้นที่เพื่อรักษาจิตวิญญาณของชุมชน ผู้วิจัยได้เสนอกระบวนการมีส่วนร่วมหรือแลกเปลี่ยนในชุมชนและพบว่าชุมชนเริ่มมีการพูดคุยในเรื่องการพัฒนาที่ดิน โดยให้ข้อมูลและวิเคราะห์ข้อดีข้อเสียของรูปแบบการพัฒนา เพื่อให้ชาวชุมชนสามารถตัดสินใจเลือกแนวทางที่เหมาะสมกับชุมชนเอง คณะกรรมการชุมชนเสนอให้ผู้วิจัยและคณะผู้ศึกษาเข้าร่วมเป็นที่ปรึกษาในการออกแบบพัฒนาพื้นที่ร่วมกับชุมชน ผลสะท้อนดังกล่าวผู้วิจัยและคณะผู้ศึกษาจึงเริ่มกระบวนการพัฒนาแนวทางการออกแบบทางสถาปัตยกรรมจากแนวคิดของชุมชนที่ต้องการซื้อและพัฒนาที่ดินโดยชุมชนเอง ซึ่งสอดคล้องกับหลักการสำคัญในการออกแบบชุมชนเมืองที่คำนึงถึงประโยชน์ใช้สอยทางกายภาพ การรับรู้โดยการมองเห็นสิ่งแวดล้อมและความต้องการพัฒนาสังคม (Konisranukul, 2007, pp. 91-107)

3. การแปลงแนวความคิดของชุมชนสู่รูปธรรมทางสถาปัตยกรรม

ผู้วิจัยเริ่มกระบวนการออกแบบอย่างมีส่วนร่วมเพื่อสร้างรูปธรรมทางสถาปัตยกรรมจากแนวความคิดของ

ชุมชน และเสนอกระบวนการเพื่อให้แบบการพัฒนาตอบโจทย์หลักทฤษฎีของการอนุรักษ์ และความเป็นไปได้ในการลงทุน โดยเชิญผู้เชี่ยวชาญมาร่วมเป็นที่ปรึกษา เพื่อแลกเปลี่ยนและพัฒนาแบบร่วมกัน (Sinnthawanurak, 1988)

3.1 กระบวนการศึกษาข้อมูลและศักยภาพของพื้นที่

ผู้วิจัยและคณะผู้ศึกษาลงพื้นที่ชุมชนเพื่อเก็บข้อมูลเชิงสถาปัตยกรรมและการอนุรักษ์ รวมทั้งทำการวิเคราะห์พื้นที่สภาพที่ตั้งของชุมชน ศักยภาพโดยรอบชุมชน และประเด็นความเป็นไปได้ในการลงทุนพัฒนาพื้นที่ (Leerakul, 1997) ตัวแทนชุมชนเห็นความเป็นไปได้ในการพัฒนาพื้นที่ชุมชนที่สามารถตอบโจทย์แนวความคิดของชุมชนและเสนอให้ทำการพัฒนาแบบในขั้นต่อไปซึ่งผู้วิจัยเสนอให้มีผู้เชี่ยวชาญในแต่ละด้าน เพื่อเข้าร่วมเป็นที่ปรึกษากับคณะผู้ศึกษา โดยเสนอบริษัท แพลน แอสโซซิเอตส์ จำกัด เป็นที่ปรึกษาออกแบบ บริษัท เอ็ม บี เค จำกัด (มหาชน) เป็นที่ปรึกษาด้านการลงทุน และ ผศ. ดร. ยงธนทร์ พิมลเสถียร เป็นที่ปรึกษาในด้านการอนุรักษ์ โดยมีตัวแทนชุมชนเข้าร่วมแสดงความคิดเห็นทุกครั้งของการนำเสนอแบบ

3.2 กระบวนการแลกเปลี่ยนศึกษาดูงาน

เพื่อให้ที่ปรึกษาด้านการออกแบบและชุมชนสามารถแลกเปลี่ยนสร้างความเข้าใจที่ตรงกันผ่านสถานที่จริงและนำมาปรับใช้กับการพัฒนาพื้นที่ชุมชนเวียงนครเขมร

โดยพิจารณาเลือกประเทศจีน เนื่องจากพื้นที่ชุมชนเวียงนาครเขมม เป็นชุมชนชาวจีนที่มีวิถีชีวิตวัฒนธรรมประเพณีมีความคล้ายคลึงกัน

กระบวนการสร้างประสบการณ์ตรงจากกรณีศึกษา ร่วมกัน มีการแลกเปลี่ยนประเด็นความคิดเห็นในการออกแบบทั้งในระหว่างการทำงานแต่ละที่ และสามารถสรุปแนวความคิดข้อดีข้อเสียจากกรณีศึกษาและนำมาสู่การแลกเปลี่ยนในประเด็นระบุคุณค่าและความสำคัญของชุมชนเวียงนาครเขมมเพื่อให้เป็นเงื่อนไขและนำไปสู่การพัฒนาแบบที่ตอบสนองการตีความด้านนามธรรม คุณค่าอัตลักษณ์ชุมชนได้อย่างถูกต้อง ซึ่งการแลกเปลี่ยนสามารถสรุปได้ 3 ด้าน คือ คุณค่าด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคม และด้านกายภาพ รวมทั้งตัวแทนชุมชน เสนอให้เพิ่มแนวคิดเรื่องการวางผังตามหลักภูมิโหราศาสตร์จีนเพื่อให้การออกแบบสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

3.3 กระบวนการพัฒนาแบบทางสถาปัตยกรรม

ผู้วิจัยเริ่มต้นพัฒนาแบบร่างจากโจทย์แนวคิดของชุมชน และใช้กระบวนการมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนกับชุมชน รวมทั้งเชิญที่ปรึกษาในด้านต่างๆ เพื่อให้เป็นแนวทางการพัฒนาชุมชนเวียงนาครเขมม มีความเป็นไปได้ทั้งด้านอนุรักษ์การรักษาจิตวิญญาณ และด้านการลงทุน ผู้วิจัยได้ใช้กระบวนการและเครื่องมือทางสถาปัตยกรรมเพื่อออกแบบพัฒนาชุมชนจากโจทย์ของชุมชน 4 ข้อ คือ

1. ชุมชนต้องการรักษาจิตวิญญาณของชุมชนเวียงนาครเขมม ผู้วิจัยใช้กระบวนการมีส่วนร่วมตั้งแต่ขั้นตอนการศึกษารวบรวมความรู้จากชุมชนรวมทั้งได้นำประวัติศาสตร์เรื่องเล่า และวัฒนธรรมชุมชนรวมทั้งคติความเชื่อของชาวจีนมาเป็นแนวคิดหลักในการออกแบบวางผังโครงการเพื่อการรักษาจิตวิญญาณของชุมชน โดยสร้างพื้นที่ที่เอื้อให้เกิดกิจกรรมทางวัฒนธรรมของคนชุมชนได้สืบสานและรักษาส่งต่อรุ่นต่อไป

2. ชุมชนต้องการให้การพัฒนาเป็นไปตามแนวทางการอนุรักษ์ ผู้วิจัยทำการศึกษารูปแบบและระดับของการอนุรักษ์โดยใช้แนวทางการอนุรักษ์ในเชิงการพัฒนาโดยทำการสำรวจอาคารเก่าที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ในชุมชนและออกแบบให้มวลอาคาร (Mass) และความสูงให้กลมกลืนกับบริบทของย่านรวมทั้งผู้วิจัยได้เชิญผู้เชี่ยวชาญด้านการอนุรักษ์เป็นที่ปรึกษาในการพัฒนาแบบอีกด้วย

3. ชุมชนต้องการให้เป็นต้นแบบของการพัฒนาย่านเก่า ผู้วิจัยทำการเชิญที่ปรึกษาทั้ง 3 ด้านการออกแบบด้านการลงทุน ด้านการอนุรักษ์ มาพัฒนาแบบร่วมกันเพื่อให้แนวทางการพัฒนามีความเป็นได้และนำไปใช้เป็นเครื่องมือในการตัดสินใจของชุมชน

4. แนวคิดในการพัฒนาต้องตอบโจทย์คนทุกกลุ่มในชุมชนเวียงนาครเขมม ผู้วิจัยจึงเลือกแนวทางการพัฒนาพื้นที่เต็มศักยภาพเพื่อให้โครงการมีรายได้คืนกลับให้ชุมชนทั้ง 3 กลุ่ม ด้วยวิธีการต่างๆ เช่น การปันผลหรือมี

รูปที่ 6 ภาพการแปลงแนวความคิดของชุมชนสู่แนวคิดการออกแบบ

รูปที่ 7 ภาพการวางผังที่คงระบบตรอกซอยเดิมของชุมชน

รูปที่ 8 ภาพการออกแบบให้กลมกลืนกับอาคารเก่าที่มีคุณค่าของชุมชน

ส่วนลดสำหรับผู้ต้องการอยู่ การให้พื้นที่ค้าขายสำหรับผู้รายได้น้อยที่ต้องการทำการค้าชุมชน และการมีค่าชดเชยแก่ผู้ที่ไม่ต้องการอยู่ในชุมชน

จากแนวคิดการแปลงรูปธรรมทางสถาปัตยกรรมชุมชน ทีมที่ปรึกษาและผู้วิจัย ได้ร่วมกันออกแบบพื้นที่เริ่มต้นตั้งแต่แบบร่าง จนได้แบบแนวทางขั้นตอนของแนวคิดในการออกแบบการพัฒนาเชิงอนุรักษ์ชุมชน เศรษฐกิจและจิตวิญญาณชุมชนเชิงนครเขมร ซึ่งสามารถสรุปได้ดังนี้

1. รักษา สืบสาน พัฒนาต่อยอดคุณค่าและจิตวิญญาณความเป็นย่านของเชิงนครเขมร
2. พลิกฟื้นย่านการค้าดั้งเดิมให้กลับมามีชีวิตชีวาอีกครั้ง
3. สร้างพื้นที่ให้เกิดคุณภาพชีวิตที่ดี สร้างความรื่นรมย์ เกิดสุขภาวะให้กับคนในชุมชน คนในพื้นที่ไชน่าทาวน์ และเป็นจุดหมายปลายทางที่สำคัญของคนกรุงเทพฯ
4. เป็นโครงการที่ให้ความเรียบง่ายและประหยัด โดยการใช้โครงสร้างที่ประหยัด และวัสดุที่หาได้ง่ายในพื้นที่แต่มีเอกลักษณ์ รวมถึงการออกแบบโดยคำนึงถึงการประหยัดพลังงาน เพื่อลดต้นทุนค่าก่อสร้างและค่าใช้จ่ายในการดำเนินโครงการให้โครงการสามารถเก็บค่าเช่าในอัตราที่เหมาะสม เป็นการสร้างแรงจูงใจในการเริ่มต้นธุรกิจใหม่และต่อยอดธุรกิจเดิมในพื้นที่

5. ตอบสนองความต้องการในการอยู่อาศัยของผู้เช่าเดิมที่ลดการเดินทางและอยู่อาศัยใกล้ที่ทำงานในพื้นที่ โดยออกแบบให้มีที่พักอาศัยอยู่ด้านบนของโครงการในจำนวนที่เพียงพอต่อความต้องการของชุมชน และการออกแบบพื้นที่ให้เกิดคุณภาพชีวิตของผู้อยู่อาศัย (Srichuae, 1997) เช่น การมีพื้นที่เปิดโล่งที่ร่มรื่นสำหรับกิจกรรมการออกกำลังกาย เป็นต้น

4. บทสรุปของงานวิจัย

สรุปความรู้ที่สำคัญจากการปรับใช้ทฤษฎีการพัฒนาและการอนุรักษ์ชุมชนเชิงนครเขมร ด้วยกระบวนการมีส่วนร่วมได้ดังนี้ คือ

4.1 อัตลักษณ์และความสำคัญของชุมชนย่านเมืองเก่าที่มีต่อจิตวิญญาณของเมือง ซึ่งมีทั้งประวัติศาสตร์ความเป็นมา วิถีชีวิตและวัฒนธรรมประเพณีที่สืบทอดกันมาอย่างต่อเนื่อง สถาปัตยกรรมอันทรงคุณค่าล้วนเป็นมรดกของเมืองที่ควรธำรงรักษาให้ตกทอดสู่ชนรุ่นหลังให้ได้ระลึกและตระหนักถึงรากฐานทางสังคมที่มั่นคงยั่งยืน (UNESCO, 2003)

4.2 ปัจจัยสำคัญที่มีต่อผลสำเร็จของโครงการประกอบด้วย 3 ปัจจัยหลัก ได้แก่ ปัจจัยที่ 1 คือ ชาวชุมชนรักและหวงแหนในคุณค่าศิลปวัฒนธรรมของย่านเก่า ปัจจัยที่ 2 คือ ชุมชนซึ่งเป็นผู้อยู่อาศัยลงทุนพัฒนาพื้นที่เองทำให้มีความเข้าใจในคุณค่าทั้ง 2 ระดับ คือ ระดับการลงทุนผลกำไร และระดับความเข้าใจคุณค่าทางศิลปวัฒนธรรมที่สามารถเพิ่มมูลค่าและโอกาสทางการตลาดที่มีอาจลงทุนได้ด้วยเงินเพียงอย่างเดียว และปัจจัยที่ 3 คือ บุคลากรภายนอก ได้แก่ ผู้ทรงคุณวุฒิ และคณะผู้ศึกษาของสถาบันชุมชนผู้มีทั้งความรู้ ประสบการณ์ ความเชี่ยวชาญในการพัฒนาและอนุรักษ์ย่านเก่า

4.3 กระบวนการที่สำคัญและวิธีดำเนินโครงการที่ก่อให้เกิดผลสำเร็จของโครงการ ก็คือ “กระบวนการมีส่วนร่วม” (White, Nair & Ascroft, 1994) ซึ่งประกอบด้วย

- กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนกับผู้รู้ นักวิชาการ ผู้ทรงคุณวุฒิ ในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เพื่อสร้างวิสัยทัศน์ที่เด่นชัดร่วมกัน ผ่านกิจกรรมที่หลากหลายและการให้ข้อมูลมีความรู้ฝังลึกที่สามารถเผยแพร่และสื่อสารให้สังคมตระหนักถึงคุณค่า ความสำคัญและจิตวิญญาณของย่านเมืองเก่า

- กระบวนการศึกษาและพัฒนาอย่างมีส่วนร่วมของผู้วิจัย ซึ่งสร้างโอกาสมีส่วนร่วมในทุกระดับ ด้วยการใช้เครื่องมือที่หลากหลายสอดคล้องกับสถานการณ์และบริบทจริง เช่น การจัดกิจกรรมการพบปะพูดคุยการประชุมอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ เวทีเสวนา กลุ่มสนทนา การจัดงานประเพณี การจัดนิทรรศการ การสร้างสื่อที่หลากหลายรูปแบบเพื่อการเผยแพร่แนวคิด

5. ข้อเสนอแนะ

5.1 แนวทางการออกแบบเพื่อการพัฒนาและอนุรักษ์ชุมชนเวียงนครเขมข่ม เป็นความรู้ที่เกิดจากการใช้กระบวนการเรียนรู้ร่วมกับชุมชนและที่ปรึกษาในด้านต่างๆ ซึ่งเหมาะกับเป็นบริบทของชุมชนเวียงนครเขมข่มเท่านั้น ดังนั้น ผู้วิจัยจึงมีข้อเสนอแนะว่าควรศึกษาแนวทางการออกแบบในบริบทที่เปลี่ยนไปโดยการพัฒนาจุดเด่นและปรับปรุงข้อด้อยของงานวิจัย เพื่อให้เกิดประโยชน์ในการเปรียบเทียบกับความเหมือนและความแตกต่าง ซึ่งจะนำไปสู่การพัฒนาเป็นความรู้และทฤษฎีใหม่ที่เกี่ยวข้องกับการออกแบบพัฒนาเพื่อการพัฒนาชุมชนต่อไปในอนาคต

5.2 การออกแบบพัฒนาดังกล่าวใช้พื้นที่เดิมศักยภาพที่ดิน FAR = 6.83 ตามข้อกำหนดผังเมืองฉบับใหม่ประกาศใช้เมื่อ พ.ศ. 2556 โดยที่สภาพปัจจุบันของชุมชน FAR = 2 ทำให้เห็นว่ารูปแบบอาคารที่ออกแบบมานั้นเกิดเป็นรูปแบบการพัฒนาโครงการขนาดใหญ่ที่อาจส่งผลต่อภาพรวมของการพัฒนาย่านที่หนาแน่นขึ้น ซึ่งหากมีการพัฒนาแบบในขั้นต่อไป ผู้วิจัยเสนอให้พิจารณาการศึกษาการพัฒนาแบบขนานส่งสาธารณะ MRT และปรับลดความหนาแน่นของรูปแบบอาคารเพื่อให้เหมาะสมกับบริบทพื้นที่ย่านเก่ามากขึ้น

5.3 สถาปนิกและชุมชนที่จะนำแนวทางการออกแบบเพื่อการพัฒนาและอนุรักษ์ชุมชนเวียงนครเขมข่มจากงานวิจัยนี้ไปใช้นั้น ควรคำนึงถึงบริบทโดยรอบของชุมชนและสถานการณ์ของชุมชนนั้น ๆ เนื่องจากสภาพที่ตั้งของชุมชนที่นำมาศึกษานั้นอยู่ในพื้นที่ย่านไชน่าทาวน์ ซึ่งแนวทางการออกแบบนั้นควรคำนึงถึงการรักษาจิตวิญญาณความเป็นชุมชนดั้งเดิม ดังนั้น ผู้ที่จะนำแนวทางการออกแบบไปใช้นั้นจำเป็นต้องศึกษาบริบทของที่ตั้งและระบุดัชนีค่าของชุมชนนั้นๆ ก่อน และปรับแนวทางการออกแบบให้เข้ากับบริบทด้วย

5.4 งานวิจัยนี้เป็นการศึกษาแนวทางการออกแบบเพื่อการพัฒนาและอนุรักษ์ชุมชนเวียงนครเขมข่มซึ่งเป็นการศึกษาในขั้นตอนของแนวทางเลือกเท่านั้น ผู้วิจัยยังพิจารณาเห็นว่ายังมีประเด็นรายละเอียดพื้นที่สำหรับธุรกิจเฉพาะที่ต้องการการออกแบบเพิ่มเติม ซึ่งเป็นประเด็นที่ควรศึกษาวิจัยต่อไปอีก รวมทั้งการประเมินการออกแบบจากคนในชุมชนทั้งหมด เมื่อโครงการก่อสร้างแล้วเสร็จสมบูรณ์และมีการใช้งานจริงเกิดขึ้น

5.5 กระบวนการตรวจสอบผลการออกแบบกับผู้ใช้โครงการนั้นควรมีการพัฒนาก่อนที่จะนำไปใช้เป็นแบบพัฒนาขั้นสุดท้าย แต่เนื่องจากสถานการณ์ชุมชนที่เปลี่ยนไปโดยที่ดินถูกขายให้กับเจ้าของรายใหม่ ชุมชนอยู่ในสถานะเป็นผู้เช่า ทำให้ผู้วิจัยไม่สามารถดำเนินการต่อไปได้ ทั้งนี้หากมีการพัฒนาแบบทางเลือกนั้นควรทำการประเมินตรวจสอบกับชุมชนและผู้เชี่ยวชาญในด้านต่าง ๆ อีกครั้ง

6. กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยฉบับนี้สำเร็จลุล่วงได้ด้วยการสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) ภายใต้โครงการวิจัยเชิงปฏิบัติการกรุงเทพมหานครน่าอยู่ยิ่งขึ้น นอกจากนี้ ยังได้รับความร่วมมือจากหน่วยงานภาคีต่าง ๆ ทั้งในระดับท้องถิ่น ภาครัฐ และเอกชน โดยเฉพาะคณะกรรมการชุมชนเวียงนครเขมข่ม และชาวชุมชนเวียงนครเขมข่ม ที่ให้ความอนุเคราะห์ข้อมูลและการแลกเปลี่ยนความรู้ที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย รวมทั้งคณะผู้ศึกษาของโครงการในการเข้าร่วมศึกษาตลอดการดำเนินโครงการวิจัยนี้

References

- Arnstein, S. R. (1969). A ladder of citizen participation. *Journal of the American Planning Association*, 35(4), 6.
- Bordenave, J. D. (1994). Participative communication as a part of building the participative society. In S. A. White, K. S. Nair & J. Ascroft, *Participatory communication: Working for change and development*. CA: SAGE.
- Bunyapavitr, T. (2009). การเติบโตอย่างชาญฉลาด [Smart growth]. Retrieved from <http://www.facebook.com/SmartGrowthThailand:2552>
- Issarathammanoon, W. (2000). การศึกษาเพื่อจัดทำโครงการอนุรักษ์และฟื้นฟู ย่านสามแพร่ง [A study for the preservation and renewal program of Sam Prang District]. Master of Architecture Thesis, Chulalongkorn University, Bangkok, Thailand.
- Kangwanpoom, C. (2014). ความสำคัญของกระบวนการมีส่วนร่วมในการพัฒนาย่านเก่าของเมือง: กรณีศึกษา พื้นที่บริเวณสถานีรถไฟฟ้าใต้ดินวัดมังกรกมลาวาส [Importance of Participatory Process in Urban Regeneration: Case Study of Wat Mangkorn Kammawat MRT Station's Surrounding Areas]. *Journal of Architecture/Planning Research and Studies*, 11(1), 21-36
- Konisranukul, W. (2007). หลักการสำคัญซึ่งทำให้การออกแบบชุมชนเมืองประสบความสำเร็จ [The substantive urban design considerations: Priorities for creating successful places]. *Journal of Architecture/Planning Research and Studies*, 5(2), 91-107.
- Kraiwaas, K. (1995). อิทธิพลของศูนย์การค้าต่อการเปลี่ยนแปลงของเมืองเชียงใหม่ [The influence of shopping center on Chiangmai city]. Master of Urban and Regional Planning Thesis, Chulalongkorn University, Bangkok, Thailand.
- Leerakul, A. (1997). Concept in design and analysis. *ASA – Journal of Architecture*, 5.40, 54.
- Promsakha Na Sakonnakon, P. (2004). การเปลี่ยนแปลงรูปแบบที่อยู่อาศัยของชุมชนดั้งเดิมในกรุงรัตนโกสินทร์: กรณีศึกษาชุมชนตรอกศิลป์-ตรอกดีกดิน [Transformation of housing pattern in old community in Krung Rattanakosin: A case study of Trok Sin-Trok Tuk Din community]. Master of Housing Development Thesis, Chulalongkorn University, Bangkok, Thailand.
- Sinnthawanurak, J. (1988). แนวทางการวางแผนการใช้ที่ดินเพื่อการค้า เขตปทุมวัน [A guideline for the commercial landuse planning of pathum wan district]. Master of Urban and Regional Planning Thesis, Chulalongkorn University, Bangkok, Thailand.
- Singhalm, A. (2001). *Facilitating community participation through communication*. New York: UNICEF.
- Srichuae, S. (1997). แนวทางการวางแผนพัฒนาย่านการค้าหลักในเขตชั้นกลางของกรุงเทพมหานคร: กรณีศึกษา เขตบางกะปิ [The development planning for major commercial districts in the intermediate area of Bangkok: A case study of Bangkok district]. Master of Urban and Regional Planning Thesis, Chulalongkorn University, Bangkok, Thailand.
- Sujchaya, C. (2009). *การอนุรักษ์เมือง* [City conservation]. Bangkok: Amarin Printing and Publishing.
- UNESCO. (2003). *The convention for the safeguarding of intangible cultural heritage*. France: Author.
- Thai Urbanism Association. (2009). โครงการศึกษาแนวทางการพัฒนาเมือง การจัดรูปแบบองค์กรการพัฒนาเมืองที่เหมาะสม และการยกร่างกฎหมายการพัฒนาเมือง [Study project of city development guideline management of organization system, The proper of city development and law drafting of city development]. Bangkok: Author.
- White, S. A., Nair, K. S. & Ascroft, J. R. (1994). *Participatory communication working for change and development*. New Delhi: SAGE.

